

แนวทางการบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร
Guidelines of Business Administration on Buddhist Ethics
สมชาย เบ็ญจวรรณ*
Somchai Benjawan

Received : November 9, 2017

Revised : January 31, 2018

Accepted : February 21, 2018

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการดำเนินธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตรเริ่มต้นที่คนหรือมนุษย์ก่อน กล่าวคือ ในบรรดาปัจจัยชั้นมูลฐาน ได้แก่ (1) ประชากร หรือคน (2) ทรัพยากรธรรมชาติ (3) ทุน และ (4) ความรู้ความชำนาญในการผลิตในการประกอบธุรกิจ กล่าวโดยสรุปแล้ว คือ คนและวัตถุ หมายถึง คนกับความรู้ความชำนาญ เป็นเรื่องของคน ส่วนทรัพยากรธรรมชาติและทุน เป็นเรื่องของวัตถุ ดังนั้น การดำเนินธุรกิจจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนาคนเป็นอันดับแรกเพื่อให้มีคุณภาพ การพัฒนาวัตถุก็จะไปได้อย่าง หลักสัมาอาชีวะ การประกอบธุรกิจที่ชอบต้องพิจารณาในขอบข่าย 2 ประการ คือ (1) ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย อาชีพที่ผิดธรรม (มิฉณาอาชีพ) และ (2) ประกอบการงานเลี้ยงชีพที่ชอบที่สุดจิต ละเว้นอกธณียกิจ (เบญจศีล) การบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร ต้องยึดหลักปาณิกธรรม หลักปฏิบัติของพ่อค้า องค์คุณของพ่อค้า 3 ประการ ได้แก่ (1) จักขุมาดาติ (2) วิธูโร จัดเงินธุรกิจ (3) นิสสยสัมปันโน พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัยแล้วดำเนินตามหลักโกภาวาค 4 ลงทุน 2 ใน 4 ส่วน และยังต้องปฏิบัติตนด้วยหลักธรรมต่างๆ อีกเพื่อช่วยเกื้อหนุนในการดำเนินธุรกิจเป็นไปด้วยดีประสบความสำเร็จ เช่น หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกันระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค และนายจ้างกับลูกจ้าง ซึ่งปรากฏในหลักธรรมทศ 6 คือเหตุภูมิทศ คือ ทศเบ็ญจาลงหลักพุทธจริยศาสตรในการดำเนินธุรกิจสามารถช่วยวางรากฐานความเจริญสู่สังคมในฐานะเป็นระบบที่สร้างความเป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศีลธรรมของชุมชน เป็นการวางรากฐานทางศีลธรรมทางสังคมอันเป็นส่วนรวมโดยตรงเพื่อให้สังคมดำเนินไปสู่เป้าหมายอันพึงประสงค์ของสังคมแห่งเมตตากรุณาเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน แบ่งปันน้ำใจ บนฐานแห่งผลสัมฤทธิ์ คุณค่าและประโยชน์ 3 ประการด้วยกัน คือ ชีวิตตนเอง ชีวิตคนอื่นและการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมรวมกัน

คำสำคัญ : การบริหารจัดการธุรกิจ / หลักพุทธจริยศาสตร

*อาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยสยาม
Faculty of Business Administration Siam University

ABSTRACT

The objective of this paper was to study the guidelines of business on Buddhist ethics. The study result revealed that the guidelines of business on Buddhist ethics must start from human the beginning in all the fundamental factors are: (1) population or people, (2) natural resources, (3) capital, and (4) knowledge and expertise in production of business. In summary, people and objects mean people with expertise which it is a matter of people, but natural resources and capital are a matter of object. Businesses must start with first-person development to quality, object development is easy. On the Right Livelihood, there are two categories to consider: (1) wrong livelihood (wrong trade) and (2) right livelihood, abstain improper action (the five precepts). According to Buddhist ethics, business administration must adhere to the principles of qualities of a successful businessman with three objects: (1) shrewd, (2) capable of administering business, (3) having good credit rating on fourfold division of money with two parts for business from four parts and must practice the principles for supporting the business to be successful, for example, the four noble sentiments, the four objects of sympathy, there are principles of kindly treatment between Manufacturer, consumers, employer and employee which appears in the six directions, it is servants and workmen as the nadir etc. the guidelines of business on Buddhist ethics can help or support the placing foundation for prosperity in society as a system to unite of the moral of the community. It is a direct moral foundation for society to achieve the society's goals of the loving-kindness, generosity and sharing on the basis of achievements, values and three benefits in life; self, others, and living together in society.

Keywords : Business Administration / Buddhist Ethics

บทนำ

หลักพุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทธรเจ้าเป็นต้น ได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์เพื่อเข้าถึงประโยชน์ 3 ประการตามลำดับ ได้แก่ ระดับพื้นฐานเบื้องต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ระดับท่ามกลาง (สัมปรายิกัตถะ) และระดับสูง (ปรมาตถะ) (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto) 2000, p.131) เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะพึงประพฤติและดำเนินไปถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด โดยมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบและทำตนให้เป็นคนดีโดยยึดหลักศีลธรรมทางศาสนาเป็นกรอบในการปฏิบัติ หลักพุทธจริยศาสตร์จึงช่วยในการสร้างระเบียบสังคมและพร้อมทั้งวางแนวจริยธรรมต่างๆ เช่น กฎแห่งกรรม บาป บุญ คุณ โทษ ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เป็นต้น แต่สังคมโลกก็มีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นตลอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจและสังคม มีการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในชีวิตและการผลิตภาคอุตสาหกรรม เกิดความลุ่มหลงในวัตถุและเห็นแก่ความสะดวกสบายในชีวิต ทำให้เกิดค่านิยม ทศนคติ และความเชื่อใหม่ๆ เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนทั่วไป อีกนัยหนึ่ง หลักพุทธจริยศาสตร์ไม่ใช่หมายถึงแต่เพียงความประพฤติภายนอกอย่างเดียวเท่านั้น แต่พุทธจริยศาสตร์มีความหมายถึงความประพฤติภายในที่ลึกลงไปด้วย ดังนั้น หลักพุทธจริยศาสตร์ไม่ใช่ข้อปฏิบัติที่จะกำหนดเอาตามความพอใจของใคร

คนใดคนหนึ่ง และไม่ใช่เป็นหลักการที่สักแต่ว่าจะยึดถือเชื่อตามๆ กันมา ฉะนั้น เมื่อถือตามหลักพุทธจริยศาสตร์ มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา คือ ระบบแห่งพุทธจริยศาสตร์ โดยกล่าวถึงความดี คุณค่า ความถูกต้อง ความดี ความดีอันสูงสุด ความดีตามอุดมคติจะต้องเป็นความดีสากลที่เรียกว่า (objective good) เป็นหลักเกณฑ์ทางความประพฤติที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ โดยมีอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด เป็นการสร้างความดีงามที่ต้องมี ปฏิปทาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ที่เป็นการสร้างเหตุเพื่อบรรลุผลสำเร็จจากการกระทำด้วยตนเองทั้งสิ้น และประโยชน์จะครอบคลุมทั้งประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ประโยชน์คนอื่น (ปรัตถะ) และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, p.132) ส่วนเศรษฐกิจเป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้อง การกินการอยู่ของคน เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยการดำรงชีวิตของคน ถ้าบ้านเมืองมีเศรษฐกิจดี คนมีความอยู่ดีกินดี มีมาตรฐานการครองชีพสูง ถ้าเศรษฐกิจตกต่ำ คนก็จะมีความลำบากในการดำรงชีวิต เศรษฐกิจจะดีหรือไม่ดีนั้น จำต้องมีการพัฒนา ปัจจัยขั้นมูลฐานที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ (1) ประชากร หรือคน (2) ทรัพยากรธรรมชาติ (3) เงิน และ (4) ความรู้ความชำนาญในการผลิตในการประกอบธุรกิจนั้นๆ (Division of Religious Studies, Ministry of Education, 1999, p.177) ธุรกิจ หมายถึง การงานประจำเกี่ยวกับอาชีพค้าขายหรือกิจการอย่างอื่นที่สำคัญและไม่ใช่อารักขา (กฎ) การประกอบกิจการในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม การบริการหรือกิจการอย่างอื่น เป็นการค้า (Royal Institute, 2003, pp.557-558) ดังนั้น ธุรกิจจึงเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของทุกคน ส่งผลทำให้มาตรฐานของชีวิตดีขึ้น มีโอกาสได้ใช้สินค้าหรือบริการไม่ว่าจะเป็นสินค้าอุปโภค หรือสินค้าบริโภคก็ตาม การดำเนินงานของผลธุรกิจส่งผลดีต่อทั้งประชาชน อุตสาหกรรมและประชาชาติ ทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศนั้นๆ มีการพัฒนาที่ดีขึ้นในทุกๆ ด้าน การดำเนินงานของธุรกิจในปัจจุบันอยู่ในสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมภายในประเทศหรือสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีระบบข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว พฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวทางการค้าระหว่างประเทศ การแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้น ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำงานของธุรกิจที่จะต้องมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมดังกล่าวได้อย่างทันทั่วถึง ดังนั้นผู้บริหารของธุรกิจจำเป็นต้องมีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ไว้ล่วงหน้าเพื่อให้กิจการมีความสามารถทางการแข่งขัน มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของกิจการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง สามารถดำเนินงานเกิดการเจริญเติบโตก้าวหน้าอย่างยั่งยืนต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพธุรกิจจึงมีความหมายครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับการค้าอย่างน้อย 3 เรื่อง คือ (1) ตัวองค์กรการค้าอุตสาหกรรม หรือบริษัท หรือที่เรียกกันว่าองค์กรธุรกิจ (2) กิจการที่เกี่ยวกับการค้าอาชีพและอุตสาหกรรม เช่น ในคำพูด "ธุรกิจเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามสภาพตลาด" และ (3) ส่วนของกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ธุรกิจเพลงหรือธุรกิจคอมพิวเตอร์ ในการจัดการทรัพยากร การควบคุมคนงาน และการแบ่งงานเพื่อให้งานดำเนินไปจนประสบความสำเร็จต้องใช้ฝีมือและเทคนิคในการบริหารดำเนินธุรกิจอย่างยอดเยี่ยมเป็นสิ่งที่แทบไม่น่าเชื่อว่าเป็นฝีมือมนุษย์ที่นำมาซึ่งความสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผลงานที่ปรากฏจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดว่าเกิดขึ้นเพราะการบริหารงานที่ดี การบริหารธุรกิจจึงเป็นศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ผู้ดำเนินกิจการธุรกิจจึงต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถสูง จึงสามารถบริหารงาน บริหารธุรกิจให้สำเร็จด้วยดีได้ (Chayawatana, K., 2011, p.1)

ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันหรือยุคโลกไร้พรมแดนที่ขับเคลื่อนโลกด้วยกระแสนิยมนี้ ความก้าวหน้าทางข้อมูลข่าวสารตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ ย่อมส่งผลให้ศักยภาพในการแข่งขันของทุกๆ องค์กรสูงขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นไปในระดับโลก ระดับประเทศ ในสถาบันภาครัฐหรือเอกชน ความอยู่รอดขององค์กรดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจอย่างถูกต้องรอบคอบและทันต่อเหตุการณ์ ของผู้บริหารที่จะต้อง

พิจารณาทั้งงานและคนให้มีความสุขและความสำเร็จของงานไปพร้อมกัน (Refinedprasert, S. 2010, p.125) กล่าวได้ว่า การที่จะดำเนินธุรกิจให้ประสบความสำเร็จนั้น จึงขึ้นอยู่กับเรามีทักษะทางด้านความคิดหรือเรียกว่า วิสัยทัศน์คือ มีการคิดกว้าง มองไกล ใฝ่สูง หรือมองลึก นึกไกล ใจกว้าง ต้องมีทักษะในการจัดการที่ดีและต้องมี ทักษะในการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเพื่อการสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงานร่วมกัน ผู้บริหารหรือผู้ดำเนินธุรกิจใ้ องค์กร จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ลักษณะที่ดีดังกล่าว เพื่อให้องค์กรของตนนั้นบรรลุตามเป้าหมายหรือ วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีความสามารถในการอำนวยความสะดวกให้ภารกิจ หน้าที่ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยให้ได้ผลที่ เรียกว่าคนก็สำเร็จงานก็สำเร็จ ดังนั้น หลักพุทธจริยศาสตร์จึงนับว่าเป็นหลักการดำเนินงานภาคธุรกิจที่น่าสนใจ และยังสามารถนำมาเป็นหลักเพื่อการบริหารในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ประกอบกับในบริบทของประเทศไทยมี พระพุทธศาสนาเป็นระบบบรรทัดฐานความเชื่อและค่านิยมของสังคมไทย เพราะฉะนั้น องค์กรธุรกิจทุก องค์กรในประเทศไทยส่วนใหญ่จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีระบบบรรทัดฐานความเชื่อและค่านิยมทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในความคิดของผู้ประกอบธุรกิจและบุคลากรในองค์กรอยู่เช่นเดียวกัน

หลักพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อเป็นมาตรฐาน ความประพฤติของมนุษย์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น บัญญัติไว้เพื่อความสงบสุขเรียบร้อยของสังคม ได้แก่ เบญจศีล เป็นต้น (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, pp.206-207)
 2. พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง บัญญัติไว้เพื่อให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติอบรมขัดเกลาตนเองให้มี คุณธรรมสูงขึ้น ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, pp.276-277)
 3. พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง เป็นจริยศาสตร์เพื่อพัฒนาตนให้ได้รับประโยชน์สูงสุด ได้แก่ อริยมรรคมี องค์ 8 ประการ (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, pp.251-252)
- อย่างไรก็ตาม หลักพุทธจริยศาสตร์ทั้ง 3 ระดับข้างต้นนี้ เมื่อย่อลงแล้วก็สรุปลงได้ในหลักการสำคัญ ของพุทธจริยศาสตร์ หรือหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, p.115) ก็คือ

1. ไม่ทำความชั่วทั้งปวง
2. ทำกุศล คือ ความดีให้ถึงพร้อม
3. ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว บริสุทธิ์

ลักษณะการกระทำที่เป็นกุศลหรือความดี พิจารณาได้จาก 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ลักษณะเชิงจิตวิสัย เป็นลักษณะที่รู้สึกได้ด้วยความสำนึกทางศีลธรรมของผู้ทำและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ลักษณะที่ว่า

(1) ตนเองดีเตียนตนเองไม่ได้	(2) ผู้รู้สรรเสริญ
(3) ชื่อเสียงที่ตีฟุ้งซารไป	(4) ไม่หลงตาย
2. ลักษณะเชิงวัตถุวิสัย เป็นลักษณะที่แสดงถึงธรรมชาติของความดี ได้แก่	
(1) เป็นสิ่งที่ดี	(2) เป็นสิ่งที่ประเสริฐ
(3) เป็นกุศล	(4) เป็นสิ่งมีประโยชน์
(5) เป็นสิ่งถูกต้อง	(6) เป็นสิ่งที่ไม่มียาสาვე
(7) เป็นสิ่งที่ไม่มิโทษ	(8) ความชั่วลดลงความดีเพิ่มขึ้น

3. ลักษณะเชิงปฏิบัติ เป็นลักษณะที่แสดงออกในทางปฏิบัติหรือปรากฏแก่ผู้ทำเอง ได้แก่

(1) ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน	(2) ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส
(3) มีสุขเป็นกำไร	(4) ให้ผลเป็นความสุข
(5) เป็นไปเพื่อก่อกรรม	(6) ไม่เป็นไปเพื่อก่อกรรม
(7) ไม่ก่อเวรก่อภัย	

ในกรณีของความชั่วก็เช่นเดียวกัน คือ มีลักษณะตรงข้ามกันกับลักษณะของความดี ดังนั้น ในบทความนี้ จึงได้นำหลักพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ 8 มาเสนอเป็นลำดับต่อไป

สัมมาอาชีวะ : การประกอบธุรกิจที่ชอบ

ก่อนอื่นต้องเข้าใจก่อนว่า พระพุทธศาสนามองว่าการที่บุคคลจะสามารถดำเนินธุรกิจหรือดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์สุขได้นั้น บุคคลจำเป็นต้องมีการศึกษา อบรมพัฒนาดนเสียก่อนตามความหมายสำคัญ 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงาม หรือเรียกสั้นๆ ว่า พัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข และ 2) การพัฒนาคนในฐานะทรัพยากรมนุษย์จะช่วยให้สังคมมีทุน มนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมหรือเรียกง่ายๆ ว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ดังนั้นในการพัฒนาด้านต่างๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลางอันใด การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่างก็ต้องยึดเอาการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์เป็นแกนกลางอันนั้น การพัฒนาชีวิตและสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาถือเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้นก็เริ่มต้นที่ฐาน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการทรัพยากรมนุษย์ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัยก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ท่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้ให้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผล ด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้องนั้น คนที่พัฒนาดีแล้ว ก็จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในทางมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข (Phra Dhamma Pitaka (P.a. Payutto), 2000, pp.2-3)

ในส่วนหลักพุทธจริยศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพนั้น จำต้องเริ่มพิจารณาที่หลักสัมมาอาชีวะซึ่งจัดเป็นหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ในอริยมรรคมีองค์ 8 ว่าด้วยการประกอบกิจการอย่างถูกต้อง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย...นี่คือมรรคมีองค์ 8 อันประเสริฐ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาอาชีวะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ อันนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะฯ” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.231)

สัมมาอาชีวะ (right livelihood) ก็คือ แนวทางที่พระพุทธเจ้าได้วางไว้ให้แก่ผู้ประกอบอาชีพการงาน ในพุทธกาล ผู้ที่มีวิถีชีวิตในโลกที่ยังเกี่ยวเนื่องกับการสร้างรายได้ และปฏิบัติตามหลักการแห่งสัมมาอาชีวะจนสามารถพัฒนาดนบรรลุจุดหมายสูงสุดในชีวิต ได้มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกหลายท่าน ไม่ว่าจะเป็นอนาถปิณฑิกเศรษฐี จิตตคหบดี หรือนางวิสาขา บุคคลตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ธรรมและการดำเนินธุรกิจไม่ใช่สิ่งแปลกแยก แต่คือเอกภาพแห่งชีวิต การผสมผสานจิตปัญญาเข้ากับการทำงานไม่ใช่สิ่งใหม่ อย่างที่คนสมัยใหม่ในโลกตะวันตกจำนวนมากเข้าใจ แต่ได้ถูกกล่าวสอนไว้กว่า 2,500 ปีที่ผ่านมา เพียงแต่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างจริงจัง และนำมาประยุกต์ให้เป็นกระบวนการขั้นตอนในการดำเนินธุรกิจในโลกที่ไร้พรมแดนในปัจจุบัน สัมมาอาชีวะจัดเป็นศีลตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เมื่อการดำเนินธุรกิจปราศจากการเบียดเบียนใดๆ การสร้างปัญหา

แก่สังคมจากการดำเนินธุรกิจ จึงไม่ปรากฏ ในบทความนี้ ผู้เขียนได้พยายามในการค้นหาหลักการแห่งสัมมาอาชีวะ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในสังคมเพื่อให้เข้ากับสังคมแห่งเทคโนโลยีในปัจจุบัน พร้อมกับการค้นหาแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาให้เป็นพุทธกระบวนทัศน์ อันเป็นกระบวนทัศน์ทางเลือกในการดำเนินธุรกิจ ให้เป็นแนวทางหลักแก่นักธุรกิจสมัยใหม่ในการดำเนินธุรกิจที่เกื้อกูลทุกชีวิตในสังคม และเป็นแนวทางในการตัดสินใจแก้ปัญหาทางธุรกิจอย่างถูกต้อง คำตอบต่อข้อสงสัยที่ว่า การบูรณาการศาสนาและธุรกิจเข้าไว้ด้วยกันจะอย่างไร ที่นักวิชาการและนักธุรกิจทั่วโลกกำลังค้นหาค้นอยู่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการพัฒนาทฤษฎีสมัยใหม่ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ยังไม่มีผู้ค้นพบ แต่อยู่ใกล้ตัวมนุษย์ ซึ่งหยั่งรากลึกอยู่ในภูมิปัญญาตะวันออกและอยู่เคียงคู่อารยธรรมมนุษย์มาแสนนาน ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา บทความนี้ไม่เพียงแสดงให้เห็นว่า ศาสนาและการทำงานสามารถผสมผสานและหล่อหลอมได้เป็นหนึ่งเดียว แต่ยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ที่ต้องมุ่งปฏิบัติและพัฒนาสู่ความสุขนิรันดร์ และเป็นกระบวนทัศน์ในการดำเนินธุรกิจอันสำคัญในอนาคตเพื่อสร้างธุรกิจแบบยั่งยืนเอื้ออำนวยอภัยกันและกันระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

จากพุทธพจน์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การประกอบธุรกิจการงานในสังคมปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นสัมมาอาชีวะ / สัมมาธุรกิจ นั้น มีข้อพิจารณาอยู่ 2 ประการ คือ (1) ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย การเลี้ยงชีพไม่ชอบคือการแสวงหาปัจจัยมาบริโภคที่มีขอบ เช่น การโกงหรือหลอกลวง การบีบบังคับขู่เข็ญ การแสวงหาลาภโดยไม่ประกอบด้วยความเพียร (สัมมาวายามะ) คือขี้เกียจ อยากได้มาง่ายๆโดยไม่อาศัยกำลังแห่งสติปัญญาและแรงกาย ข้ำโลกจนไม่ชอบธรรม เช่น เบียดเบียนลูกจ้าง และทำลายสิ่งแวดล้อม สังคม เพื่ออยากได้มาก เสียให้น้อย และ (2) ประกอบการงานเลี้ยงชีพที่ชอบที่สุดทั้ง 2 ประการยังสามารถพิจารณาได้จากอาชีวะที่ผิด (มิฉณาอาชีวะ) 5 ประการในทัศนะพระพุทธศาสนา (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.233) ได้แก่

1. สัตตวนิชา คือ การขายอาวุธ ได้แก่ อาวุธปืน อาวุธเคมี ระเบิด นิวเคลียร์ อาวุธอื่นๆ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทำร้ายกัน จะก่อให้เกิดการทำลายล้างซึ่งกันและกัน โลกจะไม่เกิดสันติสุข

2. สัตตวนิชา หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าทาส ตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ รวมถึงการขายตัวหรือขายบริการทางเพศทั้งของตนเองและผู้อื่น

3. มังสวณิชา หมายถึง ค้าขายสัตว์เป็น สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหารเป็นการส่งเสริมให้ทำผิดศีลข้อที่ 1 คือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

4. มัชชวณิชา หมายถึง การค้าขายน้ำเมา ตลอดจนการค้าสารเสพติดทุกชนิด รวมถึงการเสพเอง

5. วิสวณิชา หมายถึง การค้าขายยาพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อมนุษย์ผู้ใช้ รวมทั้งเป็นอันตรายต่อสัตว์ทั้ง 5 การงานหรืออาชีวะนี้ จัดเป็นธุรกิจที่ถูกต้อง ไม่ชอบด้วยธรรมตามทัศนะพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า อกรรมียกิจ คือ กิจอันไม่ควรทำอีกแห่งหนึ่ง อกรรมียกิจทั้ง 5 นี้ ก็คือ ระบบศีล 5 อันเป็นพุทธจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐานหมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษากายตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ได้แก่

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน

3. กาเมสุมิฉฉา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

5. สุราเมธยุพปมาทภูฐานา เวมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.227)

เบญจศีลหรือศีล 5 นี้ถือว่าหลักปฏิบัติที่มีความเชื่อมโยงกัน และครอบคลุมการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างครบถ้วน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่มนุษย์นั้นบัญญัติขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เป็นการกำหนดหลักต่างๆ ขึ้นจากสามัญสำนึกที่รู้สึกได้ว่า เมื่อเรามีความรักตัวเอง ต้องการความสุข รวมถึงความปลอดภัยในชีวิต คนอื่นๆ ก็ย่อมต้องรู้สึกและมีความต้องการเช่นเดียวกับเรา เหตุนี้เองทางพระพุทธศาสนาจึงชี้จุดสำคัญที่จะต้องสร้างพื้นฐานไว้ให้มั่นคงเป็นพิเศษ 5 จุด เป็นการปิดช่องทางที่ตัวเองจะเสีย 5 ทางด้วยกัน และวิธีที่ว่าก็คือ การรักษาศีล 5 ข้อ กล่าวคือ ศีลข้อที่ 1 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความโหดร้าย ศีลข้อที่ 2 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความมัวเมา ศีลข้อที่ 3 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความใจเร็ว ศีลข้อที่ 4 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความขี้ด และศีลข้อที่ 5 ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความขาดสติ

อาชีพที่ผิดหรือธุรกิจเบี่ยงเล็ดเบี่ยงน้ำตาทั้ง 5 เหล่านี้ เกิดจากอะไร ถ้าไม่เกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลงด้วยความโง่เขลาของมวลมนุษย์ มนุษย์เกิดมา ในที่สุดก็ต้องตายทุกคน แล้วทำไมต้องไปผลิตสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อทำลายชีวิตด้วยกันด้วย ดังนั้น ธุรกิจทั้งหลายเหล่านี้ และธุรกิจการงานอื่นๆ เช่น เปิดร้าน คลับบาร์ เปิดรับพนันต่างๆ เป็นต้น ก็จัดเป็นธุรกิจที่เกิดจากกิเลสตัณหาของมวลมนุษย์ทั้งนั้น หากไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ธุรกิจเหล่านี้ก็ไม่มี เชื่อได้ว่าสังคมของมนุษย์จึงมีปัญหาน้อยมาก ฉะนั้น พระพุทธศาสนา จึงพยายามสอนว่า “บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ใดๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่นๆ

(Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.95) อนึ่ง ในอาชีพที่ผิดทั้ง 5 นี้ ยกตัวอย่าง ธุรกิจค้าขายน้ำเมา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (มัชชวณิชา) ตามทัศนะพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงโทษหรือผลเสียของธุรกิจนี้ไว้ 6 ประการ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.140) ได้แก่ (1) คนซื้อเสียทรัพย์ คนผลิตและจำหน่ายได้ทรัพย์ด้วยความโลภ (2) ก่อการทะเลาะวิวาทด้วยความเมา (3) เกิดโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดจากการเสพสิ่งเหล่านั้น (4) ถูกดำเนินคดีเตียนจากผู้รู้ มีศีลธรรม (5) ทำให้เป็นคนไม่รู้จักอายกล้าทำในสิ่งที่ไม่ควรกล้า เช่น ปล้นทรัพย์ เป็นต้น (6) ทำให้สติปัญญาลดน้อยถอยลง

ในการกระทำใดๆ ก็ตามทั้งก่อนทำ ขณะทำ และหลังกระทำ ล้วนผ่านการพิจารณาแล้ว ถ้าไม่พิจารณา ก่อนทำ ขณะทำ และหลังกระทำแล้ว อาจจะมีข้อผิดพลาดได้ จะทำอะไร จะคิดอะไร จะพูดอะไร ผู้ประกอบการงานทั้งหลายจะเล็งไปที่ประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ทำไป พูดไป คิดไป ในทางที่จะเบียดเบียน หรือสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นกล่าวได้ว่า หลักสัมมาอาชีวะนี้ครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่าง กล่าวคือ ละเว้นสิ่งที่ผิด คือ มิจฉาอาชีวะ 5 และเบญจศีล ปฏิบัติสิ่งที่ชอบเพื่อความสุขของตน คนอื่นและสังคมร่วมกันได้

หลักการบริหารจัดการ

คำว่า การบริหาร (Administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (Assist) หรืออำนวยความสะดวก (Direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า Administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (Profits) หรือกำไรสูงสุด (Maximum Profits) สำหรับผลประโยชน์ที่จะตกแก่สาธารณะถือเป็นวัตถุประสงค์รองหรือเป็นผลพลอยได้ (By Product) เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงแตกต่างจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยงานภาครัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการสาธารณะทั้งหลาย

(Public Services) แก่ประชาชน การบริหารภาครัฐทุกวันนี้หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการ (Management Administration) เกี่ยวข้องกับภาคธุรกิจมากขึ้น เช่น การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด (Chief Executive Officer) หรือ ซีอีโอ (CEO) มาปรับใช้ในวงราชการ การบริหารราชการด้วยความรวดเร็ว การลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการมุ่งเน้นการให้รางวัลตอบแทน เป็นต้น นอกเหนือจากการที่ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจเข้ามารับสัมปทานจากภาครัฐ เช่น ให้สัมปทานโทรศัพท์มือถือ การขนส่ง เหล้า บุหรี่ อย่างไรก็ตามภาคธุรกิจก็ได้นำประโยชน์ให้แก่สาธารณะหรือประชาชนได้เช่นกัน เช่น จัดโครงการคืนกำไรให้สังคมด้วยการลดราคาสินค้า ขายสินค้าราคาถูก หรือการบริจาคเงินช่วยเหลือสังคม เป็นต้น พร้อมกันนี้อาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่างๆ เช่น (1) การบริหารคน (Man) (2) การบริหารเงิน (Money) (3) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) (4) การบริหารงานทั่วไป (Management) (5) การบริหารการให้บริการประชาชน (Market) (6) การบริหารคุณธรรม (Morality) (7) การบริหารข้อมูลข่าวสาร (Message) (8) การบริหารเวลา (Minute) และ (9) และการบริหารการวัดผล (Measurement) เช่นนี้ เป็นการนำปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหารที่เรียกว่า 9 m แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย การให้ความหมายทั้ง 2 ตัวอย่างที่ผ่านมานี้ เป็นการนำหลักวิชาการด้านการบริหาร คือ กระบวนการบริหารและปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหารมาใช้เป็นแนวทางหรือกรอบแนวคิดในการให้ความหมายซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้การให้ความหมายว่าการบริหารเช่นนี้ครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย เป็นวิชาการ และมีกรอบแนวคิดด้วย นอกจากนี้ 2 ตัวอย่างนี้แล้ว ยังอาจนำปัจจัยอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า 3 m ซึ่งประกอบด้วย การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป (Management) และ 5 ป ซึ่งประกอบด้วย (1) ประสิทธิภาพ (2) ประสิทธิผล (3) ประหยัด (4) ประสานงาน และ (5) ประชาสัมพันธ์ (Wiratnipawan, W., 2009, p.20)

ดังนั้น การบริหารการจัดการเป็นเทคนิคการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยหลักการต่างๆ ได้แก่ หลัก 9 m 3 m และ 5 ป เพราะการบริหารการจัดการ เป็นกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การ การกระตุ้นและการควบคุมให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยใช้ทรัพยากรบุคคลและอื่นๆ ด้วย

การบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร์

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้ทำการคัดเลือกหมวดหรือหัวข้อธรรมที่เกี่ยวกับการการค้าเงินธุรกิจในทัศนะพระพุทธศาสนามาเป็นตัวอย่าง ดังนั้น หลักการบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) ก็คือ หลักปาปนิกรรม อันหมายถึง หลักพอค้ำองค์คุณของพ่อค้า 3 ประการ ได้แก่

1. จักขุมา ตาติ รู้จักสินค้า ดูของเป็น สามารถคำนวณราคา กะทุนเก่งกำไรแม่นยำ (Shrewd) หมายถึง ปัญญาองการณโกล เช่น ถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจ ต้องรู้ว่าอนาคตเศรษฐกิจหรือตลาดจะมีแนวโน้มเป็นแบบไหนหรือสามารถคาดการณ์ทิศทางหรืออนาคตในการดำเนินธุรกิจได้แม่นยำจากการอาศัยกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผล โดยอาจใช้ประสบการณ์ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วย ซึ่งคุณลักษณะนี้ตรงกับคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิด หรือ ทักษะทางด้านความคิด

2. วิรูโร จัดเจนธุรกิจ รู้แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาดสามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า (Capable of Administering Business) หมายถึง จัดการธุระได้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักการเงินต้องมีความรู้และความเชี่ยวชาญทางการเงินสามารถคำนวณอัตราผลตอบแทนต่างๆ ได้หรือเข้าใจในงบการเงินที่ใช้ในการประกอบการตัดสินใจได้ ในกรณีแพทย์ผ่าตัดสมองก็ต้องมี

ความเชี่ยวชาญในการผ่าตัดสมอง เป็นต้น คุณลักษณะนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือความชำนาญการด้านเทคนิค หรือ ทักษะทางด้านการปฏิบัติงาน

3. นิสัยสัมพันธ์ดี พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ๆ หาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยง่าย (Having Good Credit Rating) หมายถึง ฟังพาทอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานให้แต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนโดยสามารถทำให้ให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจได้ เป็นต้น คุณลักษณะนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ หรือ ทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ โดยคุณลักษณะทั้งสามประการมีความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับระดับของนักบริหาร ผู้ประกอบการธุรกิจ ถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมคนจำนวนมากคุณลักษณะข้อที่ 1 และ 3 มีความสำคัญมาก ส่วนข้อที่ 2 มีน้อยเพราะสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความสามารถเฉพาะด้านได้สำหรับนักบริหารผู้ประกอบการธุรกิจระดับกลาง คุณลักษณะทั้ง 3 ข้อมีความสำคัญพอๆ กัน นั่นคือ ต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะเดียวกันต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกล เพื่อเตรียมตัวสำหรับเป็นนักบริหารผู้ประกอบการธุรกิจ ระดับสูง นอกจากนั้นต้องมีความสามารถในการสื่อสาร ประสานงาน ในการถ่ายทอดนโยบายและยุทธศาสตร์จากระดับสูงมาสู่การปฏิบัติของพนักงานระดับล่าง และนำผลการดำเนินงานที่ได้จากการปฏิบัติงานมาสรุปและนำเสนอต่อผู้บริหารระดับสูง (Phra Thammakosarn (Prayoon Thammamitto), 2006, p.15) ด้วยว่าองค์คุณของพ่อค้าหรือผู้ประกอบการที่เป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดนั้นจะต้องมี Human Relation Skill หรือ หลักนิสัยสัมพันธ์ดี เพราะมนุษยสัมพันธ์ที่ดีจะทำให้คนอยากเข้ามาร่วมงานและทำงานให้ หากไม่มีมนุษยสัมพันธ์การบริหารคนก็ไปไม่รอด เพราะการบริหารงาน บริหารคน คือการดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จโดยร่วมกับคนอื่น

ดังนั้น หลักการ 3 ประการจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะการมีวิสัยทัศน์หรือจักษุมา ถือว่าเป็นหลักการของการประกอบธุรกิจที่ทันสมัยที่สุด เพราะการมองการณ์ไกล มีสายตาวินิจฉัยในการวิเคราะห์อนาคตทำให้ธุรกิจนั้นมีโอกาสประสบความสำเร็จ สามารถแข่งขันอยู่รอดได้ ขณะที่ วิธูโร หรือ การจัดการธุระโดยมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เปรียบเทียบได้กับหลักสมรรถนะ ความสามารถ (Competency) ความสามารถที่จะเข้ามาสร้างสมดุลให้กับนักบริหาร ผู้ประกอบธุรกิจที่เป็นผู้นำและหลักนิสัยสัมพันธ์ดี เป็นความสามารถด้านมนุษยสัมพันธ์โดยหลัก 3 ข้อควรมีอยู่ภายในของนักบริหาร จัดการภาคธุรกิจ และหากหลอมรวมกันก็จะเป็นภูมิคุ้มกันที่มีประสิทธิภาพในการบริหารงานธุรกิจ กิจกรรมให้ประสบความสำเร็จหรือผ่านพ้นวิกฤติต่างๆ ไปได้อย่างไร้กีดตาม ในส่วนของทุนที่จะนำมาลงทุนประกอบกิจการต่างๆ นั้น พระพุทธศาสนาได้ชี้หรือแสดงไว้เพื่อให้ดำเนินตาม เรียกว่า โภควิภาค 4 อันเป็นการแบ่งจัดสรรโคกะ (ทุนทรัพย์) เป็น 4 ส่วน (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.202) ดังนี้

1. เอน โกเคญฺเจยฺเย : 1 ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์
- 2-3. ทวีทิมมปิโยชเย : 2 ส่วน ใช้จ่ายลงทุนประกอบการงาน
4. จตฺตถณฺจนินาเปยฺเย : อีก 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

อนึ่ง ในหลักการต่างๆข้างต้นนี้ เมื่อพิจารณาจะเห็นว่ามิอยู่ในหลักพุทธจริยศาสตร์ อีกหมวดหนึ่ง คือ หมวดสังคหวัตถุ 4 ประการ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.42) ได้แก่

1. ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน ในข้อนี้ ผู้ที่เป็นนายจ้างต้องเป็นคนใจกว้าง ไม่ใจแคบ ไม่ตระหนี่ มีความเสียสละ รู้จักให้ รู้จักแบ่งปัน ของๆ ตน แก่เพื่อนร่วมงาน ลูกจ้างและผู้ใต้บังคับบัญชา เช่น รู้จักเลี้ยงข้าว เพื่อนร่วมงาน ลูกจ้างและผู้ใต้บังคับบัญชาบ้างในบางโอกาส รู้จักให้ของขวัญและรางวัลในสำคัญๆ บ้าง เป็นต้น ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะเป็นที่รักของเพื่อนร่วมงาน ของลูกจ้างและผู้ใต้บังคับบัญชา

2. ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดต่อกัน ผู้เป็นนายจ้างที่หวังความรักความศรัทธาจากลูกน้อง ต้องมี ปิยวาจา นายจ้างบางคนปากร้ายแต่ใจดีหมายความว่า เวลาพูดก็พูดห้วนๆ พูดเหมือนมะนาวไม่มีน้ำ พูดแบบขวานผ่าซาก อยากรจะด่าก็ด่าอยากรจะว่าก็ว่า ไม่ค่อยคำนึงถึงความรู้สึกของคนอื่น แต่ว่าเป็นคนใจดี เวลาที่ลูกจ้างเดือดร้อนก็ช่วยเหลือ เวลาที่เพื่อนร่วมงานเจ็บไข้ได้ป่วยก็ถามไถ่ เวลาที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีปัญหาที่ช่วยแก้ไข เรียกได้ว่าเป็นคนใจดีมีน้ำใจ แต่เพียงแค่นี้เป็นคนใจดี มีน้ำใจเพียงอย่างเดียวก็ยังไม่พอสำหรับผู้เป็นนายจ้าง

3. อตถจริยา ช่วยเหลือกัน ผู้เป็นนายจ้างที่ดีควรที่รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมบ้าง เช่น มีกิจกรรมงานใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรือเป็นประโยชน์ร่วมกัน หรือมีการสังสรรค์กันในหมู่คณะก็ควรที่จะเข้าร่วมบ้าง หรือไม่ก็ควรที่จะเสียสละทรัพย์ของตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมบ้าง เป็นต้น

4. สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน นิสัยเป็นกันเองสำหรับ นายจ้างไม่ควรจะถือองค์ เย่อหยิ่ง มีมานะถือตัว ควรวางตนให้ง่ายต่อการเข้าหา รู้จักวางตนและอารมณ์ให้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ใช้ทำตัวเป็น ฝิเข้าฝิออก เดียวดี เดียวร้าย เช่น เมื่อเข้าอารมณ์ดี พอตอนเที่ยงอารมณ์ร้าย พอตอนเย็นอารมณ์บูด เป็นต้น ทำให้ผู้ร่วมงานเดาใจไม่ถูก เดาใจยาก ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา คือ ไม่รู้ว่าจะโดนดุโดนว่าตอนไหน ดังนั้นนายจ้างที่ดีควรที่จะทำตนให้เป็นคนง่ายๆ เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ประพฤติตนให้ถูกต้องสม่ำเสมอ

สรุป หลักพุทธจริยศาสตร์ต่างๆ ที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างล้วนสรุปลงในหลักการ 3 ประการข้างต้นดังกล่าว ที่ประกอบด้วย 1) จักขุมา คือ การมีวิสัยทัศน์ 2) วิธูโร การจัดการดี และ 3) นิสสยสมปนโน การมีมนุษยสัมพันธ์ จึงนับว่ามีความสำคัญต่อองค์กรทุกระดับและถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้บริหาร ผู้ประกอบการและบุคลากรในทุกระดับจะต้องตระหนักและให้ความสำคัญโดยนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารงานภาคธุรกิจหรืองานในองค์กรต่างๆ อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ยังสามารถพิจารณาหรือนำหลักการปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างและลูกจ้างได้อีก กล่าวคือ ในหลักธรรมทศ 6 ทศที่ 5 เภฏฐิมทศ (ทศเบื้องล่าง) (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, pp.202-206) พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมข้อปฏิบัติระหว่างนายจ้างและลูกจ้างเพื่อเป็นการป้องกันและลดช่องว่างเล็กๆ น้อยๆ ที่ทำให้เกิดปัญหาระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง และยังเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์และศีลธรรมอันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในการทำงาน เป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจให้ลูกจ้าง หลักธรรมข้อปฏิบัติสำหรับนายจ้างและลูกจ้างทำให้ทั้งสองฝ่ายสำเร็จประโยชน์ ทั้งในด้านหน้าที่การงานของลูกจ้างและการเจริญเติบโตในองค์กรกิจการของนายจ้างด้วยมีเนื้อหาข้อปฏิบัติต่อกัน ดังนี้

1. นายจ้างพึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง ดังนี้

1.1 จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ โดยเริ่มจากการรับสมัครและสัมภาษณ์งานให้ตรงกับลักษณะงานที่จะต้องมีการว่าจ้าง ตลอดไปจนถึงการสอนงานการทดลองงานรวมถึงมีการประเมินผลงานในขั้นตอนต่างๆ สามารถทำให้ผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างรับรู้ถึงลักษณะอุปนิสัยของพนักงานว่าเหมาะสมกับ

ลักษณะงานประเภทใด ก่อให้เกิดความเหมาะสมในการประมาณการล่วงหน้าว่างานที่มอบหมายให้แก่พนักงาน จะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

1.2 ให้คำจ้ำจรัสวสสมควรแก่งานและ ความเป็นอยู่ในการทำงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการว่าจ้าง การประเมินผลงานถือว่าเป็นแรงจูงใจ ทำให้ขวัญและกำลังใจของลูกจ้างที่มีต่อสถานประกอบการมากยิ่งขึ้นและ ทำให้ลูกจ้างมีกำลังใจในการทำงาน จะส่งผลให้ผลงานของลูกจ้างที่ทำให้นายจ้างนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.3 จัดสวัสดิการที่มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น เป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจที่นายจ้าง ผู้เป็นเจ้าของสถานประกอบการนั้น มีแก่ลูกจ้างหรือผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา เป็นส่วนเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อันดี เป็นการสร้างความรักความผูกพันที่ลูกจ้างมีต่อองค์กร หรือสถานประกอบการมากยิ่งขึ้น และยังแสดงถึงความห่วงใยที่นายจ้างพึงจะมีให้แก่ลูกจ้าง เช่น มีการช่วยเหลือรักษาพยาบาลที่นอกเหนือจากที่กฎหมายครอบคลุม เป็นต้น

1.4 ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้ ในส่วนนี้มีอยู่หลายต่อหลายรูปแบบแล้วแต่โอกาสที่ จะต้องคำนึงถึง บุคคล เวลา และสถานที่ เพื่อที่จะได้ถูกใจทั้งผู้ให้และผู้รับ เป็นของพิเศษสำหรับลูกจ้าง ที่ลูกจ้าง ต้องการหรืออยากจะได้ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในการทำงานร่วมกัน

1.5 ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาส อันควรนอกเหนือจากวันหยุดพักผ่อนที่เป็นไปตามกฎหมายกำหนดแล้ว นายจ้างควรจะมีวันหยุดพิเศษหรือพาลูกจ้างในสถานประกอบการในเที่ยวสถานที่ ต่างๆ หรือให้โอกาสลูกจ้างได้หยุดพักผ่อนในวันสำคัญ กับครอบครัวเพื่อพักผ่อนทั้งร่างกายและจิตใจ และเป็น การผ่อนคลายหรือคลายเครียดจากการโหมทำงานให้กับนายจ้าง

2. ลูกจ้างพึงปฏิบัติต่อนายจ้าง ดังนี้

2.1 ลูกจ้างทำการงานก่อนนาย ในที่นี้อาจจะหมายความว่าเตรียมความพร้อมต่อหน้าที่ๆ ได้รับผิดชอบให้พร้อมที่จะสามารถปฏิบัติงานอย่างพร้อมเพรียงก่อนที่จะมีการปฏิบัติงานตามระยะเวลาที่กำหนด และเป็นการแสดงถึงความขยันให้กับนายจ้างได้เห็นถึงความขยันของลูกจ้าง และเป็นการสร้างผลงาน เป็นที่ชื่นชมให้แก่ นายจ้างและเพื่อนร่วมงาน

2.2 เลิกงานที่ล้าสมัย แสดงถึง ความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของลูกจ้างที่ต้องมีมาก ในการตรวจตราดูแลเอาใจใส่ในเนื้อหาของงาน ในที่นี้ความหมายมิใช่แค่เพียงการเลิกงานหลังนายจ้างแต่อาจหมายถึง การเตรียมความพร้อมที่จะเริ่มงานในโอกาสต่อไป และเป็นการแสดงให้นายจ้างเห็นศักยภาพความแข็งแรง และ ขยันของลูกจ้าง เป็นการสร้างชื่อให้นายจ้างได้ดีดตา เมื่อนายจ้างจะเลื่อนตำแหน่งหรือเงินเดือนก็จะคิดถึงลูกจ้าง ที่ขยันขันแข็งเป็นอันดับแรก

2.3 ถือเอาแต่ของที่ดีๆ ส่วนใดที่ไม่ได้รับมอบหมายและได้รับอนุญาตซึ่งอาจจะเกิดการสูญเสีย ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตก็ไม่นำมาปฏิบัติ อีกอย่าง สิ่งที่นายจ้างห้ามไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวหรือ บริเวณหรือห้อง สถานที่ๆ นายจ้างห้ามลูกจ้างเข้า อาจจะด้วยเหตุผลอื่นๆ ได้ก็ตาม ลูกจ้างก็ไม่ควรที่จะเข้าไป ไม่เพียงแต่ของที่ นายจ้างห้ามไว้ การที่เราไปในสถานที่ๆ นายจ้างห้ามหรือไปหยิบจับสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ นั้น เป็นการแสดงความ ทุจริตต่อนายจ้าง ถ้าเกิดเหตุการณ์ของหายหรือสถานประกอบการโดนขโมยโจรกรรม บุคคลที่นายจ้างนึกถึงเป็น อันดับแรกก็คือ ลูกจ้างคนนั้น

2.4 ปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้น มีความรอบคอบในการปฏิบัติและสามารถพัฒนาและเพิ่มขีด ความสามารถให้ผลงานที่ออกมาตามที่ได้รับมอบหมายมีคุณค่ามากกว่าที่มีการตั้งเป้าหมายไว้ นอกจากนี้ยังเป็นการ ทำให้นายจ้างและเพื่อนร่วมงานในสถานประกอบการได้เห็นถึงความสะอาด เรียบร้อย มีแบบแผนในการ

ทำงาน ทำให้เราทำงานได้ดีและเกิดการพัฒนาการในการทำงาน เมื่อผลงานที่ออกมาดี นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการย่อมยินดี เป็นการสร้างผลงานให้กับตนเองด้วย

2.5 นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่ในส่วนนี้ต้องทำความเข้าใจให้กระจ่างแจ้งก่อนว่ามีได้หมายความว่า การประจบประแจงแต่เป็นการนำสิ่งที่ดีของนายจ้างไปบอกเล่าให้แก่ผู้ที่ต้องการทราบไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำงาน การช่วยเหลือที่มีให้แก่พนักงานในฐานะนายจ้างและลูกจ้าง ตามหลักพระพุทธศาสนายังมีอีก คือ พุทสวนดีของนายจ้างให้มาก ถ้ามีบุคคลหรือใครถามเรื่องในส่วนที่ไม่ดีของนายจ้าง ให้พูดให้น้อยๆ แต่พูดสวนดีให้มากๆ การนำเกียรติคุณของนายจ้างไปประกาศ เป็นการแสดงการตอบแทนคุณให้นายจ้างที่มีต่อลูกจ้าง

หลักธรรมทศ 6 ว่าด้วยทศที่ 5 เภฏฐมิต (ทศเบื้องล่าง) ข้างต้นนี้เป็นหลักธรรมคำสอนที่สร้างความมั่นคงให้กับนายจ้างและฝ่ายลูกจ้างจะต้องมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ 1) ด้านกาย 2) ด้านจิตใจ ในส่วนของด้านกาย นั้นพบว่าตามที่ได้มีการออกกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ที่บัญญัติถึงสิทธิและหน้าที่ข้อปฏิบัติระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง โดยกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการใช้แรงงานและการจ่ายค่าตอบแทนในการทำงาน ทั้งนี้เพื่อให้ลูกจ้างทำงานด้วยความปลอดภัย มีสุขภาพอนามัยอันดี โดยรับค่าตอบแทนและสวัสดิการตามสมควร แต่ในส่วนด้านจิตใจที่เป็นลักษณะพฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของฝ่ายนายจ้างและฝ่ายลูกจ้าง ยังไม่ได้มีการกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับด้านกายเพื่อให้ฝ่ายนายจ้าง และลูกจ้างมีความสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งทางด้านกายและจิตใจ ในการปฏิบัติงาน ซึ่งมีความมั่นคงในการทำงานของทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง

ในทางกฎหมายคุ้มครองแรงงาน นายจ้างกับลูกจ้างต้องปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานอยู่แล้ว แต่ในทางความสัมพันธ์อันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้างจะต้องคำนึงถึงความเข้าใจของทั้งสองฝ่ายก่อนว่าแต่ละฝ่ายจะลุ่ม่อล่วยให้กันได้แค่ไหน เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายปรองดองอยู่ร่วมกันได้ทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต ซึ่งจะต้องผ่อนหนักผ่อนเบาให้กันและร่วมฝ่าฟันอุปสรรคให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี หรือหากจะต้องขัดแย้งกันแล้ว ก็ไม่มีใครแพ้ ไม่มีใครชนะ มีแต่ความสงบสุขเป็นชัยชนะของสังคม เพราะทั้งสองฝ่ายต้องตกลงร่วมกันแต่แรกว่าเมื่อมีความขัดแย้งจะไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน (Phra Kiangkrai, Wutthorot (Suwankam), 2014, p.79)

ความเป็นหนึ่งใจเดียวกันของนายจ้างลูกจ้าง ควรร่วมกันสร้างขึ้นด้วยใจบริสุทธิ์เพื่อร่วมกันทำงาน และหลายกำแพงขวางกั้นความเป็น นายจ้าง และ ลูกจ้าง เพื่อยุบรวมแบบครอบครัวเดียวกัน และสร้างวัฒนธรรมนายจ้างลูกจ้าง ให้เกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของบุคคลทั้งสองฝ่าย เป็นสิ่งที่ต้องมีคู่กัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เช่นเดียวกันกับร่างกายและจิตใจจิตใจทำงานผ่านสมอง โดยเป็นศูนย์สั่งการให้ส่วนต่างๆ ของร่างกายเคลื่อนไหว ถ้าสมองไม่ทำงานหรือจิตใจหดหู่ ไม่รู้เรื่องผ่องใส ส่วนต่างๆ ของร่างกายก็จะเคลื่อนไหวผิดปกติตามไปด้วย สำหรับคนที่ตายแล้ว จิตหรือวิญญาณจะถูกแยกออกจากร่างไป เปรียบได้กับนายจ้าง คือ จิตใจเป็นผู้คิด ผู้บริหารงาน และลูกจ้าง คือ ร่างกาย เป็นผู้ทำ ผู้ปฏิบัติงาน ถ้านายจ้างไม่มีลูกจ้าง ผู้นั้นจะสั่งใคร จะมีใครทำงานให้ และจะได้ผลงานอย่างไร หรือถ้าลูกจ้างไม่มีนายจ้าง ผู้นั้นจะรับคำสั่งจากใคร จะมีใครมอบหมายงานให้ และจะได้ค่าตอบแทนอย่างไร หากเป็นเช่นนี้แล้ว ความเป็นนายจ้างหรือ ลูกจ้าง ย่อมไม่เกิดขึ้น เหมือนกันกับร่างกายที่ปราศจากวิญญาณ ก็ไม่เรียกว่า “คน” วิธีคิดเชิงบวก ใครๆ ก็คิดได้ คิดได้ในทุกสถานที่ คิดได้ในทุกเวลา แม้ในยามคับขัน คิดเพื่อสร้างกำลังใจ คิดเพื่อสร้างไมตรี คิดเกี่ยวกับสิ่งที่ดี คิดอย่างไม่มีอคติ คิดอย่างมองโลกในแง่ดี คิดอย่างมีปัญญา ไม่ว่าจะเป็นนายจ้างหรือลูกจ้าง รวมถึงผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ระหว่างสองฝ่ายทุกคนมีความสามารถคิดเชิงบวกได้ทั้งสิ้น โดยให้คำนึงถึงสายใยความผูกพันที่มีต่อกันเป็นต้นตอเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกันไว้

เมื่อนายจ้างกับลูกจ้างต่างปฏิบัติต่อกันตามบทบาทหน้าที่ของตน ผู้เป็นนายจ้างหรือเป็นใหญ่ นั้นจะต้องมีจิตใจประกอบไปด้วยความเห็นอกเห็นใจ มีความเมตตา ต่อเพื่อนร่วมงานหรือลูกจ้างทั้งหลาย เพราะว่าถ้ามนุษย์หรือคนเราขาดความรักความเมตตาต่อกันแล้วนั้น ก็ไม่ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน สัตว์ป่าที่ดุร้าย พร้อมที่จะขย้ำเหยื่อหรือศัตรูนั้นฉันใดก็เฉกเช่นเดียวกัน การทำงานระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง นายจ้างก็จำเป็นต้องมีหลักคุณธรรมในจิตใจเพื่อสร้างความอบอุ่นให้แก่องค์กรสถานประกอบการนั้น หลักธรรมนั้นคือพรหมวิหาร 4 ประการ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.280) ได้แก่

1) เมตตา ปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความสุข ความเมตตานั้นมีทุกคนสามารถมีให้กันได้ไม่ว่าแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ก็ยังมีให้กันได้ สำหรับการดำเนินงานระหว่างนายจ้างและลูกจ้างแล้วนายจ้างซึ่งถือว่าเป็นใหญ่ในสถานประกอบการ ต้องมีจิตใจที่เมตตา มีความรักต่อปรารถนาต่อลูกจ้าง เพื่อที่จะสร้างสามัคคีธรรมอันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ความมีเมตตาต่อลูกจ้างเป็นการลดช่องว่างระหว่างคำว่า นาย และ บ่าว คนรับใช้ เพื่อให้กลายเป็นความรู้สึกที่ว่า มิตรภาพหรือเพื่อนร่วมงาน เท่านั้น

2) กรุณา คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ความกรุณานั้นมีทุกคนสามารถมีให้กันได้ ไม่เว้นแม้แต่ในสัตว์เดรัจฉาน ก็ยังมีให้กันได้ ในการทำงานในสถานประกอบการของนายจ้าง ซึ่งนายจ้างต้องทำงานร่วมกับลูกจ้าง เมื่อนายจ้างเห็นลูกจ้างได้รับความลำบาก ขาดแคลนสิ่งใด ก็ควรที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล สอบถาม ถามไถ่ ถึงสารทุกข์สุกดิบของลูกจ้าง เพื่อที่จะช่วยเหลือ ลูกจ้างเท่าที่กำลังของนายจ้างจะช่วยเหลือได้บ้าง ไม่มากก็น้อย

3) มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข สำหรับการเป็นนายจ้าง ย่อมจะต้องพลอยยินดีกับลูกจ้างที่ทำงานและประสบความสำเร็จในกิจการงานที่ลูกจ้างทำ และควรส่งเสริมลูกจ้างที่ตั้งใจทำงาน ขยันในการทำงานจนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน พลอยยินดีเมื่อลูกจ้างทำดี และก็ไม่ทำโทษ หรือคาดโทษ เมื่อลูกจ้างทำผิด ให้ประกอบด้วยหลักธรรมพรหมวิหาร 4 พร้อมไปด้วย

4) อุเบกขา วางเฉย การวางเฉยในที่นี้ มิได้หมายถึง การนิ่งเฉยไม่ได้ทำอะไรเลยปล่อยปะละเลยไปเสียความหมายของคำว่า อุเบกขา มิใช่ออย่างนั้น ซึ่งคนส่วนมากเข้าใจความหมายของคำว่า อุเบกขา ผิดไปเสีย คำว่าวางเฉย กับคำว่า นิ่งเฉย จึงต่างกันในความหมายและการใช้คำ คำว่า นิ่งเฉย หมายถึง การไม่ทำอะไรเลย ไม่ยอมทำอะไร ปล่อยปะละเลยไปเสีย เหมือนกันกับคำสุภาษิตที่ว่า ชั่วช่วงซี ดีช่วงสงฆ์ อย่างนี้เป็นต้น ส่วนคำว่า วางเฉย หมายถึง การที่วางเฉยต่อความวิบัติ หรือความเสียหายของผู้อื่นไม่ไปติเตียน ขบใจในสิ่งที่ผู้อื่นรักพอใจและได้เสียหายไป สำหรับความเป็นนายจ้าง นั้น เมื่อลูกจ้างได้รับความเสียหายหรือบาดเจ็บจากการทำงาน ก็ไม่ไปสะใจหรือขบใจ ในความเสียหายหรือความได้รับการบาดเจ็บของคณานลูกจ้างแต่อย่างใด ให้ประกอบไปด้วยพรหมวิหาร 4 เมื่อพิจารณาแล้วสามารถที่จะช่วยเหลือก็ช่วยเหลือให้เต็มที่เท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าไม่สามารถช่วยเหลือลูกจ้างได้ ไม่ว่าจะเรื่องใดเรื่องอื่นๆ ก็ตาม ก็ให้ทำใจวางเฉยเสีย ไม่ยินดียินร้ายต่อเรื่องนั้นๆ

ในสังคมปัจจุบัน ผู้คนจำนวนมากในวงการธุรกิจมักมองชีวิตว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน จึงเกิดเป็นนายจ้างกับลูกจ้าง เมื่อคนถือเอาทรัพย์สินกับอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเพียวหาจริยธรรมสำหรับปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้นนี้คือ “จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยยึด สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข ก็เลยต้องการจริยธรรมดังเช่น สิทธิมนุษยชน มากอัยกันไว้ในระหว่างที่วิ่งหาความสุขนั้น หลักพุทธจริยธรรมเป็นจริยธรรมเชิงบวก ประโยชน์สุข คือ จุดหมาย หาใช่ทรัพย์สินและอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่าสังคมเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกัน ที่จะพัฒนาตนเองและเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้ (Phraphromkunaporn (P.A.Payutto), 2004, pp.

สรุปได้ว่า หลักการดำเนินธุรกิจทางพระพุทธศาสนาที่ชอบ ถูกต้องดีงามนั้น จำต้องละเว้นมิจฉ้อฉลชั่วร้ายทั้ง 5 ถึงแม้ว่าอาชีพบางอย่างจะถูกกฎหมายก็ตาม แต่ไม่ถูกต้องเหมาะสมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นการดำเนินธุรกิจหรือดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ตามทัศนะพระพุทธศาสนาจึงดำเนินบนฐานสุจริต 3 ประการ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.57) ได้แก่ 1) เว้นจากทุจริต การประพฤติชั่วทางกายทางวาจาทางใจ 2) ประกอบสุจริต การประพฤติชอบทางกายทางวาจา ทางใจ 3) ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ฉะนั้น หลักการดำเนินธุรกิจในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงเป็นเครื่องมือควบคุมกาย วาจา จิตใจและรักษาแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย ช่วยปลูกฝังจริยธรรมและแบบแผนทางสังคมให้กับผู้คนในสังคม หลักพุทธจริยศาสตร์จึงทำหน้าที่นี้โดยการสะท้อนค่านิยมของสังคมไทยในการดำเนินชีวิต เพื่อบรรลุถึงประโยชน์ 3 ประการ

(Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996, p.333) ดังนี้ 1) ประโยชน์ส่วนตน ผลประโยชน์ส่วนตัวที่ตนเองจะได้รับ เช่น มีทรัพย์สินสมบัติจากการประกอบอาชีพการงานที่สุจริต เป็นต้น 2) ประโยชน์ของผู้อื่น ผลประโยชน์ที่เป็นไปเพื่อคนอื่นในสังคม เช่น การผลิต การขายสินค้าอุปโภค บริโภคที่มีคุณภาพ มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต เป็นต้น 3) ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ทั้งตัวผู้ประกอบการ และผู้บริโภคในสังคมที่จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน สังคมเกิดความเจริญมั่นคง มีความผาสุก

สรุป

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีคำสอนเป็นทางสายกลางหรือสอนความพอดี ดำเนินไปท่ามกลางทางสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้องปฏิบัติในชีวิตประจำวันกับการตรวบทัญญูเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งครัดตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอภิปรัชญาว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลก หรือ อยู่เหนือโลก ดังนั้น แนวทางการดำเนินธุรกิจหรือการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร์จึงเน้นไปที่คนหรือมนุษย์ก่อน กล่าวคือ ในบรรดาปัจจัยขั้นมูลฐาน ได้แก่ (1) ประชากร หรือคน (2) ทรัพยากรธรรมชาติ (3) ทุน และ (4) ความรู้ความชำนาญในการผลิตในการประกอบธุรกิจ กล่าวโดยสรุปแล้ว คือ คนและวัตถุ หมายถึง คนกับความรู้ความชำนาญ เป็นเรื่องของคน ส่วนทรัพยากรธรรมชาติและทุน เป็นเรื่องของวัตถุ ดังนั้น การดำเนินธุรกิจจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนาคนเป็นอันดับแรกเพื่อให้มีคุณภาพ การพัฒนาวัตถุจะเป็นไปได้ง่าย เพราะคนเป็นผู้หาผู้ใช้ปัจจัยในการดำรงชีวิต ถ้าคนหาเป็นใช้เป็น เศรษฐกิจ ความยั่งยืนย่อมดีขึ้นแนวทางในการบริหารจัดการธุรกิจจึงประกอบด้วย 3 m คือ การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป (Management)

หลักสัมมาอาชีวะ การประกอบธุรกิจที่ชอบ ต้องพิจารณาในขอบข่าย 2 ประการ คือ (1) ละการเลี้ยงชีพที่ผิดเสีย อาชีพที่ผิดธรรม (มิจฉ้อฉลชั่วร้าย) แม้ว่าบางอาชีพจะถูกกฎหมายบ้านเมืองก็ตาม และ (2) ประกอบการงานเลี้ยงชีพที่ชอบที่สุจริต ละเว้นอภินิหารกิจ กิจ การกระทำความชั่ว หรือการงานที่ผิดนั้นก็คือ เบญจศีลอันเป็นพุทธจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐานของสังคมมนุษย์ ดังนั้น การบริหารจัดการธุรกิจตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ต้องยึดหลักปาปนิกรกรรม หลักปฏิบัติของพ่อค้า องค์คุณของพ่อค้า 3 ประการ ได้แก่ (1) จักขุมา ตาดี รู้จักสินค้า (2) วิรุโธ จิตเจนนธุรกิจ (3) นิสสยสัมปันโน พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัยแล้วดำเนินตามหลักโภควิภาค 4 ลงทุน 2 ใน 4 ส่วน และยังต้องปฏิบัติตนด้วยหลักธรรมต่างๆ อีกเพื่อช่วยเกื้อหนุนในการดำเนินธุรกิจเป็นไปด้วยดีประสบความสำเร็จ เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 ประการ เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกันระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค หรือนายจ้างกับลูกจ้างซึ่งปรากฏในหลักธรรมทศ 6 ทิศที่ 5 เหมภูมิทิศ คือ ทิศเบื้องล่างเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์และ

ศีลธรรมอันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในการทำงาน เป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจให้ลูกจ้าง รวมทั้งหลักพรหมวิหาร 4 ประการ เป็นต้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจปรากฏออกมาในรูปแบบเพื่อช่วยวางรากฐานความเจริญสู่สังคมในฐานะเป็นระบบที่สร้างความเข้มแข็งอันหนึ่งอันเดียวกันทางศีลธรรมของชุมชน เป็นการวางรากฐานทางศีลธรรมทางสังคมอันเป็นส่วนรวมโดยตรงเพื่อให้สังคมดำเนินไปสู่เป้าหมายอันพึงประสงค์ของสังคมแห่งเมตตากรุณาเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน แบ่งปันน้ำใจ (หลักเบญจศีล หลักพรหมวิหาร 4 เป็นต้น) บนฐานแห่งผลสัมฤทธิ์ คุณค่าและประโยชน์ 3 ประการด้วยกัน คือ ชีวิตตนเอง ชีวิตคนอื่นและการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมรวมกัน

References

- Chayawatana, K. (2011). **People and work management with the method of the Lord Buddha**. Bangkok : pimdee printing printing.
- Division of Religious Studies, Ministry of Education. (1999). **Ethical Study Guide**. Bangkok : Religion.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). **Thai Buddhist Scriptures, Mahachulalongkornrajavidyalaya**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phradhammakosarn (Prayoon Thammachitto). (2006). **Buddhist Method of Management**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- Phradhammapitaka (P.A. Payutto). (1999). **Buddhism, people and society development**. Bangkok : Religion.
- _____. (2000). **Buddhist Dictionary Dharma edition**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
- Phra Kiangkrai, Wudthothot (Suwankam). (2014). **The study of principles for employers and employees**. Master's thesis, Master of Arts, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phraphromkunaporn (P.A.Payutto). (2004). **Life Charter Buddhist ethics for a good life**. Nakhon Pathom : Rakangthong.
- Refinedprasert, S. (2010). **Executive Leadership By applying according to the Sappurisdhamma 7 : a case study of True Corporation Public Company Limited**. Master of Buddhist thesis College Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Royal Institute. (2003). **The Royal Institute Dictionary, 1999**. Bangkok : Nanmeebooks.
- Wiratnipawan, W. (2009). **Concepts and meanings of administration and management**. Bangkok : Sukhothai Thammathirat Open University.